

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावली ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो
बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रुमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो।
त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि। ऋतं
वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु
माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥ सत्यं वदिष्यामि
पञ्च च॥

[१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥ शीक्षां पञ्च॥

[२]

सह नो यशः। सह नो ब्रह्मवर्चसम्। अथातः संहिताया
उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधि-
ज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रज्ञमध्यात्मम्। ता महासंहिता
इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तर-
रूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः
पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्।
इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्।

इत्यधि॑विद्यम्। अथाधि॑प्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्।
प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधि॑प्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महा-
संहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते
प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥ सन्धिराचार्यः
पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्द॑सामृष॒भो विश्व॑रूपः। छन्दो॒भ्योऽध्य॑मृता॑त्सम्ब॒भूव॑। स
मेन्द्रो॑ मे॒धया॑ स्पृणोतु। अ॒मृत॑स्य देव॒ धार॑णो भूयासम्। शरीरं
मे विच॑र्षणम्। जिह्वा मे मधु॑मत्तमा। कर्णा॑भ्यां भूरि॒ विश्रु॑वम्।
ब्रह्म॑णः को॒शोऽसि॑ मे॒धयाऽपि॑हितः। श्रुतं मे गोपाय। आव॑हन्ती
वितन्वा॒ना॥७॥

कुर्वा॑णा चीर॑मात्मनः। वासा॑सि मम गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च
सर्व॑दा। ततो॑ मे श्रिय॑माव॑ह। लो॒मशां॑ पशुभिः सह स्वाहा॑। आ
मा॑ यन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑। वि मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑।
प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑। दमा॑यन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑।
शमा॑यन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॑ स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑। श्रेया॑न् वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑।
तं त्वा॑ भग॒ प्रवि॑शानि॒ स्वाहा॑। स मा॑ भग॒ प्रवि॑श स्वाहा॑।
तस्मि॑न्सहस्र॑शाखे। निभ॑गाहं त्वयि॑ मृजे॒ स्वाहा॑। यथाऽऽपः प्रव॑ता

यन्ति। यथा मासा अहर्ज्वरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥ [४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्त्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥ असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥—————[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दित्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्रोति॑ स्वा॒राज्य॑म्।
 आ॒प्रोति॑ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः।
 ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒काश॑शरी॒रं ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑
 आनन्द॑म्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्। इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥
 वा॒याव॑मृतमेकं च॥ _____ [६]

पृथि॒व्यन्त॑रि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒वा॒युरा॑दित्य-
 च्चन्द्र॑मा नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो वन॒स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा।
 इत्य॑धिभूतम्। अथाध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॑नोऽपा॒न उ॑दानः संमा॒नः।
 चक्षुः॑ श्रोत्रं मनो॑ वाक्कक्। चर्म॑ मा॒स॒स्नावा॑स्थि॒ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि
 वि॒धाय॑र॒षिर॑वोचत्। पाङ्क्तुं॑ वा इ॒दं सर्व॑म्। पाङ्क्तु॑नैव पाङ्क्तुं॑
 स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥ सर्वमेकं च॥ _____ [७]

ओमि॑ति ब्रह्म॑। ओमि॒तीद॑सर्वम्। ओमि॒त्येत॑दनुकृति ह
 स्म वा अ॒प्योश्रा॑वयेत्याश्रावयन्ति। ओमि॒ति सा॒मानि॑ गायन्ति।
 ओ॒सोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑। ओमि॒त्यध्व॑र्युः प्र॑तिगुरं प्र॒ति-
 गृ॒णाति॑। ओमि॒ति ब्रह्मा॑ प्रसौ॑ति। ओमि॒त्यग्नि॑होत्रमनु॒जाना॑ति।
 ओमि॒ति ब्राह्म॑णः प्र॒वक्ष्य॑न्नाह॒ ब्रह्मो॑पा॒प्रवा॑नीति॑। ब्रह्मैवो-
 पा॒प्रोति॑॥१६॥ ओ॒न्दशं॑॥ _____ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
 तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
 स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं

च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं
 च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च
 स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति
 सत्यवचां राशीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्याय-
 प्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥ प्रजा च
 स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥_____ [१]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
 वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः।
 इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥ अहं षट्॥_____ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद।
 धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
 प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न
 प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।
 स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
 भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि।
 तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि
 त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां
 त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्।
 श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ

यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥ स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयौपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्सु च॥

[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्मः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥ सत्यमवादिषं पञ्च च॥

[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म।
यो वेदं निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह।
ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः।
आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्ध्यः पृथिवी। पृथिव्या
ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्न-
रसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः।
अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीऽश्रिताः। अथो
अन्नैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं हि भूतानां
ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं
ब्रह्मोपासते। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते।
अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च
भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यते इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्।
अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध
एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव
शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश

आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर

आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
 पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो
 दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं
 प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति
 चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः
 पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन
 गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३)
 उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
 तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु
 प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
 निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च
 सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको
 भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं
 स्वयमकुरुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तथ्सुकृतम्। रसो
 वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः
 प्राणयात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति।
 यदा ह्यैवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां

विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा
भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो
बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको
मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको
मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणा-
मानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक
आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः
कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवाना॑मान॒न्दाः। स एक इन्द्र॑स्याऽऽन॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाका॑म॒हत॒स्य।

ते ये शतमिन्द्र॑स्याऽऽन॒न्दाः। स एको बृहस्पते॑रान॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाका॑म॒हत॒स्य।

ते ये शतं बृहस्पते॑रान॒न्दाः। स एकः प्रजापते॑रान॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाका॑म॒हत॒स्य।

ते ये शतं प्रजापते॑रान॒न्दाः। स एको ब्रह्म॑ण॒ आन॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाका॑म॒हत॒स्य।

स यश्चा॑यं पुरु॒षे। यश्चासा॑वादि॒त्ये। स एकः॑। स य॑
एवंवि॒त्। अस्मा॑ल्लो॒कात्प्रे॒त्य। एतम॑न्नमयमात्मानमुप॑सङ्का॒मति॑। एतं
प्राणम॑यमात्मानमुप॑सङ्का॒मति॑। एतं मनोम॑यमात्मानमुप॑सङ्का॒मति॑।
एतं वि॒ज्ञानम॑यमात्मानमुप॑सङ्का॒मति॑। एतमा॑नन्दमयमात्मानमुप॑-
सङ्का॒मति॑। तदप्ये॑ष श्लो॒को भ॒वति॑॥८॥

यतो॒ वाचो॒ निर्व॑र्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आन॑न्दं ब्रह्म॑णो
वि॒द्वान्। न बिभे॑ति कुतश्च॒नेति॑। एत॑ ह वा॒व न त॒पति॑। किम॑ह॒
साधु॑ नाक॒रवम्॑। किम॑हं पापमक॑रवमि॒ति। स य॑ एवं विद्वानेते
आत्मा॑न॒ः स्पृ॑णुते। उ॒भे ह्ये॒वैष॒ एते आत्मा॑न॒ः स्पृ॑णुते। य ए॒वं
वेद॑। इत्यु॑पनिषत्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। तेज॒स्वि

नावधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑ । ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु । स॒ह नौ॑ भुनक्तु । स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै ।
ते॒ज॒स्वि ना॑वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑ । ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

भृगु॒र्वै वा॑रु॒णिः । वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार । अधी॑हि भगवो
ब्रह्मे॒ति । तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच । अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वाच॒मिति॑ ।
त॒ ५ हो॑वाच । यतो॒ वा इ॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते । येन॒ जा॒ता॒नि
जीव॑न्ति । यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति । तद्विजि॑ज्ञासस्व । तद्ब्रह्मे॒ति ।
स तपो॑ऽतप्यत । स तप॑स्त॒त्त्वा ॥ १ ॥

अन्नं॑ ब्रह्मे॒ति व्य॑जानात् । अ॒न्नाद्धे॑व खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑
जाय॑न्ते । अन्नेन॒ जा॒ता॒नि जीव॑न्ति । अन्नं॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति ।
तद्विजि॑ज्ञाय । पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार । अधी॑हि भगवो ब्रह्मे॒ति ।
त॒ ५ हो॑वाच । तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व । तपो॒ ब्रह्मे॒ति । स
तपो॑ऽतप्यत । स तप॑स्त॒त्त्वा ॥ २ ॥

प्रा॒णो ब्रह्मे॒ति व्य॑जानात् । प्रा॒णाद्धे॑व खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑
जाय॑न्ते । प्रा॒णेन॒ जा॒ता॒नि जीव॑न्ति । प्रा॒णं प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति ।
तद्विजि॑ज्ञाय । पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार । अधी॑हि भगवो ब्रह्मे॒ति ।
त॒ ५ हो॑वाच । तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व । तपो॒ ब्रह्मे॒ति । स

तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त५ हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त५ हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्।
 अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने
 प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति।
 अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन।
 महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।
 आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी
 प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं
 वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं
 वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति
 हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः
 समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश
 इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे।
 सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह

इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति।
तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्वह्नेत्युपासीत।
ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते
द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रियां भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे।
यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य।
एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य।
एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप-
सङ्कम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री
कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३)
वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)-
हमन्नादो(२)हमन्नादः। अह३ श्लोककृदह३ श्लोककृदह३
श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्या। पूर्वं देवेभ्यो
अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) न्नि। अहं विश्वं भुवंनमभ्यभवाम्। सुवर्न
ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि
नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

